

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI
NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI**

Tarix fakulteti "Milliy g'oya, Ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi"
yo'nalishi 402-guruh talabasi
U. Saydaliyevning

REFERAT

***Mavzu: Chor Rossiyasining mintaqa xalqlarini ma'naviy
jihatdan qashshoqlashtirish maqsadlarida amalga oshirgan
ishlari***

Bajardi:
Tekshirdi :

Saydaliyev U
Musayev U.

TOSHKENT-2014

***Mavzu:* Chor Rossiyasining mintaqa xalqlarini
ma'naviy jihatdan qashshoqlashtirish maqsadlarida amalga
oshirgan ishlari**

REJA:

I. Kirish

II. Asosiy qism

- 1) Chor Rossiyasining O'rta Osiyoga bosqini.
- 2) Chor Rossiyasining mintaqa xalqlarini ma'naviy jihatdan qashshoqlashtirishga qaratilgan mustamakachiik siyosati.
- 3) Мустакилликдан сўнг маънавиятга эътибор.

III. Xulosa

IV. Foydalanilgan adabiyotlar.

K i r i s h

Mavzuning dolzarbligi: Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг навбатдан ташқари олтинчи сессияси 1991 йил августда “Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллигини эълон қилиш тўғрисида” тарихий қарор, шунингдек, «Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги тўғрисида» Олий Кенгаш Баёнотини қабул қилди. Уларга асосланиб Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов «Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги Асослари тўғрисида»ги Қонунни имзолади.

Мустақиллик жаҳон тарихий тараққиётига ўзининг қадимий илм-фани, адабиёти, санъати ва маданияти билан улкан ҳисса қўшган ўзбек халқи ҳаётида, жумхуриятимизда истиқомат қилаётган барча халқлар, элатлар ва миллатлар тарихий тақдирида рўй берган буюк воқеадир. Бу аслини олганда, қадимий Ўзбекистоннинг янги тарихини-мустамлақачилик азоб-укубатларидан тоабат қутулиб, озодликка чиқиш, эркин ҳаёт кечиш, ўз тақдирини ўзи ҳал этиш ҳуқуқига эга бўлиш даврини бошлаб берган туб бурилишдир. Мустақилликнинг аҳамияти беқиёс ва уни оддий сўз билан тушунтириб бериш ғоят мушкул.

Мустақиллик халқимизнинг озодлик, ҳуррият, эркинлик шабадасидан тўйиб-тўйиб нафас олиши, ўзининг ҳақиқий инсоний бахти ва истиқболини яратиш имкониятига эга бўлишидир.

Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримовнинг асарларида, нутқларида мустақилликнинг тарихий аҳамияти атрофлича очиқ берилган. «Биз учун мустақиллик-энг аввало, ўз тақдиримизни қўлимизга олиш, ўзлимизни англаш, миллий кадриятларни, урф-одатларимизни англаш, миллий кадриятларни, урф-одатларимизни тиклаш, ҳаммамиз учун мўътабар шу заминда, ҳар бир хонадонда тинчлик-осойишталикни, барқарорликни сақлашдир. Азиз ватанимизда адолат, инсоф, дину диёнат, меҳру оқибатни қарор топтиришдир.

Биз учун мустақиллик-Аллоҳнинг ўзи эл-юртимизга инъом этган табиий бойликларга эгалик қилиш халқимиз қудрати, салоҳияти, ақлу заковатига таяниб, Ўзбекистонда яшаётган ҳар бир инсон, ҳар бир оила учун муносиб ҳаёт қуриш, келажак авлодлар учун озод ва обод ватан колдиришдир.

Бизнинг учун истиқлол-миллатимиз, мамлакатимизнинг жаҳонда обрў-эътибори, шон-шавкати кўтарадиган соғлом авлодни, ҳар жихатдан баркамол ва фидойи ўғил-қизларни тарбиялаш, уларни вояга етказиш ва бахтини кўришдир. Ҳар бир фуқаромиз учун-миллати, ирқи ва диний эътиқодидан қатъи назар-эркинлик, тенглик, биродарлик, муносиб шароит яратиб беришдир”¹.

Мустақиллик туфайли биз ўзимизнинг ҳақиқий Ватанимизни топдик. Бу – номи тарих саҳифаларида олтин ҳарфлар билан битилган, тилларда номи дoston бўлган, эл-юрт ҳамиша севиб-ардоқлайдиган жонажон ҳур Ўзбекистондир.

Мустақиллик бизлар учун, энг аввало, она заминга эгалик қилиш демакдир. Биз учун мустақиллик-ўз тақдиримиз, фарзандларимиз келажagini ўзимиз ҳал этишимиздир. Мустақиллик-миллий-демократик давлат тузумини халқимизнинг ўз

хоҳиш иродаси билан ташкил этишдир.

Мустақиллик, бу, энг аввало, Ўзбекистон тупроғида яшайдиган ҳар бир инсон учун, унинг миллати, дини ва эътиқоди қандайлигига қарамасдан муносиб ҳаёт яратиш, инсоний, фуқаролик ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва амалга оширишдир.

Мустақиллик-республикамизнинг сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ва маънавий жихатдан камол топтирувчи, унинг ўзига хос хусусиятлари, имкониятлари ва шарт-шароитларини ҳисобга олувчи ўз тараққиёт йўлини, миллий истиқлолни, ўзига хос ва мос бўлган мафқурасини яратиш имкониятига эга бўлишидир.

Мустақиллик туфайли Ўзбекистон Республикаси ўз Конституциясини қабул қилди, давлат гербини, миллий байроғини тасдиқлади, ўзининг миллий пулига эга бўлди.

Шундай қилиб, Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллиги- бу халқимиз ва мамлакатимиз ҳаётидаги энг катта тарихий бурилиш, буюк ғалабадир.

1. Chor Rossiyasining O'rta Osiyoga bosqini

Ma'lumki, har bir mamlakat, xalqning o'z tarixiy taraqqiyoti, bosib o'tgan yo'li mavjud. Bir xalq tarixi o'zga xalq tarixini aynan takrorlamaydi. Dunyoda qancha xalq, millat, mamlakat borki, o'z o'tmishiga ega. Ammo dunyoda shunday xalqlar borki, ular asrlar davomida o'z hayoti, mustaqilligi uchun kurashib kelgan. Bu xalqlar ana shu matonatli kurashlarda o'zining qanchadan-qancha farzandlaridan ayrilib bo'lsa-da, chiniqdi, toblandi. Shunday xalqlardan biri o'zbek xalqidir.

O'zbek xalqi tarixiga nazar solsak, milliy mustaqillik uchun olib borilgan xat-momot жанглари чор Россияси Туркитонни босиб олгандан кейин ҳам давом етganligini, hatto авж олganligini ko'rish mumkin.

Тарихий маълумотларга кўра, Туркистондек бебаҳо, дуру-жавохирлар ўлкасига қизиқиш, уни ўз илкига олиш муддаоси Рус давлатида Пётр I ҳукумронлик давридаёқ бошланган. Туркитонни, Хива ва бошқа ўзбек хонликларини босиб олиш учун князь Александр Бекович-Черкасский раҳбарлигида 1714 йилда 3727 та пиёда, 617 отлик, 2000 казак, 230 денгизчи, 22 та тўп ва бошқа ҳарбий кучларни юборди. 1715 йилда Капитан Иван Бухталте бошчилигида Хивага иккинчи марта кўшин жўнатилади. Юришларнинг хаммаси мувоффақиятсиз тугаса-да, Пётр I ўз ниятидан қайтмайди.

Пётр I Ўрта Осиёни босиб олиш учун юришларни мўлжаллар экан, Қозоғистон таъсири ҳақида шундай деган эди. “Шарқ билан алоқада Қозоғистон тасарруфи калит ва дарвоза ҳисобланади. Шунинг учун миллионлаб пул сарфланса ҳам Қозоғистонни бўйсундириш ёки ҳеч бўлмаса у ерда рус таъсирини ўрнатиш зарур”¹

Чор Россияси XIX асрнинг II-ярмида Ўрта Осиёга яна ҳужум уюштирди. 1852-1876 йилларда, 24 йиллик жангу-жадаллардан сўнг Қўқон хонлигини, 1865-1868 йилларда Бухоро амирлигини ва 1873 йили эса Хива

¹ Х.Зиёев “Тарих-ўтмиш ва келажак кўзгуси” Тошкент. 1996 йил 61-бет

хонлигини мағлубиётга учратди. Хонликларнинг мағлубиятга учрашининг ўзига хос сабаблари мавжуд эди, албатта. Аммо, шуни алоҳида эътироф этиш керакки, Темур ва темурийлардан сўнг мамлакатда авж олган парокандалик бу ерда мустақилликнинг барҳам топишига, мамлакатнинг қуллик исканжасига тушиб қолишига асосий сабаблардан бири эди.

Чор Россияси босқини даврида маҳаллий халққа нисбатан зўравонлик сиёсати, иқтисодий, сиёсий, ҳарбий тазйиқлар кучайтирилди. Ўлкадаги меҳнаткаш халқ оммасининг аҳволи ҳаддан ташқари оғирлашди. Халқ маҳаллий бойлар ҳамда чор Россияси зулми остида эзиларди.

Мустамлака шароитида Чор Россияси Туркистонни ўзининг тайёр хом ашё базасига айлантirdи. Россия ҳукумати пахтачилик билан ишлайдиган тўқимачилик корхоналаридаги дастгоҳларнинг тўхтовсиз ишлаб туриши учун зўр бериб, Туркистонда пахта ҳосилдорлигини кўпайтиришга ва бундан мўмай даромат олиш учун ҳар қандай зўравонликдан қайтмас эди. Тўғри, пахтачилик билан боғлиқ кўпгина ишлар амалга оширилди, маълум маънода тараққиёт сари интилиш юз берди. Аммо, бу ўзгаришлар маҳаллий халқни эзиш, асоратга солиш, эксплуатация қилиш орқали амалга оширилди.

Чор Россия Туркистонни асоратга солар экан, фақат пахта толасини ташиш билан кифояланмади, бошқа табиий, моддий ва маънавий бойликларни ҳам талон-тарож қилиб олиб кетди. Россияга қарам бўлган Тошкент, Самарқанддан, Бухоро амирлиги, Хива, Қўқон хонликларидан талон-тарож қилинган моддий, маданий бойликлар шу қадар кўп ва хилма-хил бўлганки, уларни умуман ҳисоб- китоб қилиш, қимматини ўлчаш мумкин эмас. “ Рус кўшинлари Оқ масжид қалъасини босиб олган пайтдан бошлаб то Туркман ерларини забт этгунгача бўлган босқинчилик юришлари давомида Туркистон шаҳарлари ва хонликларидан қўлёмалар, хужжатлар, тангалар, муҳрлар, халқ амалий санъат наъмуналарини шармандаларча талашди. Амир Темур ва Яссавий мақбаралари ичидаги тилла, кумуш аралашмасидан ясалган шамдонлар, ўша обидалар шипидаги олтиндан қилинган юлдузсимон шаклдаги қандиллар, маҳаллий усталар яратган

буюмлар, хажми 8-10 метрдан зиёд ёвмид гиламлари, беҳисоб ипакли газламалари ҳам талон-тарож қилинди. Қимматбаҳо тақинчоқлар, ўймакорлик асбоблари, эгар-жабдуқлар, заргарлик буюмлари, беҳисоб қурол-аслаҳалар, соплари дуру-гавҳар тошлар билан безатилган, нодир металллардан ясалган қилич ва пичоқлар, Хива хонининг ноёб тахти, кумушдан ясалиб ўйма нақшдан ишланган катта-катта қумғонлар, нодир қўлёзма асарлар, хону бекларнинг архивлари ва бошқа қимматбаҳо буюмлар Петербургга, император кутубхонасига, олий мартабали раҳбарларга бирма-бир жўнатилди¹². Сўзимизнинг исботи учун яна бир икки мисол келтирамиз: “1869 йили Самарқанддан Туркистон генерал губернатори К.П.фон Кауфман мусулмон дунёсининг муқаддас китоби –VIII аср қўлёзма ёдгорлиги “Усмон Қуръони” ни Петербургга – императорга жўнатди. Хива хони саройидан олинган ёдгорликлар асрлар давомида бутун Туркистон бўйича йиғилган моддий ва маънавий бойликлар эди. Хон кутубхонасидан 300 дан ортиқ араб, форс, турк-ўзбек тилларидаги асарлар ҳам император кутубхонасига жўнатилган”³.

Чор Россиясининг ерли халққа беписандларча муносабатда бўлиши, муқаддас қадриятларнинг оёқ ости қилиниши, чек-чегараси йўқ зўравонлик ва очқўзларча талон-тарожликларига қарши халқ денгиздаги тўлқиндек жунбушга келди. Босқинчиларга қарши халқ кўзғалонлари авж олди. Энг йирик кўзғалонлардан 1856 йил Сирдарёда Хонхўжа Нурмуҳаммад, 1871 йилда Эшмуҳаммад Эшон бошчилигида, 1882 йил Марғилон ва Андижонда Дарвешхон, 1893 йил Қўқондаги Шоқирхон бошчилигидаги исёнлар, 1898 йил Андижонда Муҳаммад Али халфа Собир ўғли-Дукчи Эшон кўзғалонлари ва ўша йиллари Ўш, Марғилон, Жиззах, Каттақўрғон, Бухоро ва Самарқандда рўй берган кўзғалонлар чор Россиянинг мустамлакачилик зулмини емиришга қаратилган эди. Хатто, 1916 йил бўлиб ўтган умумхалқ кўзғалонини Петербургда, Россияга қарши очилган иккинчи фронт, деб ҳисоблашди.

² Х.Зиёев “Тарих-ўтмиш ва келажак кўзгуси” Тошкент. 1996 йил 69- бет

³ М.Сафаров. «Миллият шаъни фидоилари» Тошкент 1994 йил 47 бет

Гарчи бу кўзгалонлар чор Россияси томонидан қонли равишда бостирилган бўлса-да, маҳаллий халқ қалби, руҳиятидаги озодликка, эркинликка бўлган муқаддас туйғуни сўндираолмади. Аксинча халқнинг миллий-озодлик ҳаракатини авж олдирди.

Буни биз мамлакатда турли зўравонлик, хийла-найранглар билан ҳокимиятни эгаллаган Советларга қарши курашда ҳам кўришимиз ишонган эди, чор Россияси зулмидан қутулганига хурсанд бўлган ва келажакда ёруғ кунларни кутган эдилар. Мамлакатда миллий давлатини барпо этиш мақсадида, барча халқлар билан тенг ҳуқуқли муносабатда бўлиб яшаш йўлини излаган туркистонликлар Туркистон Мухторияти деб тарихга кирган мустақил давлатини барпо этишга ҳам муяссар бўлди. Аммо Туркистон Мухторияти бор йўғи 72 кун ўтиб қонга ботирилди. Унинг намоёндалари ҳибсга олиниб, Қўқон шаҳри Шўро кўшинлари томонидан 9 кун таланди, вайрон қилинди.

Мамлакатда дастлаб чор Россиясига, сўнгра Шўроларнинг ниқобланган сиёсатига қарши миллий-озодлик ҳаракати-жадидчилик ҳаракати вужудга келди. Туркистон Мухтарияти ҳам ана шу ҳаракат натижаси эди.

Чор Россияси каби нафси ҳаққалак отган Шўролар ҳам Туркистонни ўз панжаси орасидан кўйиб юборишни истамади.

Қонга ботирилган Мухторият халқнинг миллий мустақиллик учун олиб бораётган курашининг янғидан бошланиши ва авж олиб кетишига муқаррар равишда кенг йўл очди. Инсоний ҳуқуқлари топталган, жонидан тўйган одамлар қўлига қурол олиб ўз юртини, динини, тилини, орияту удумларини, миллий мустақиллигини ҳимоя қилишга бел боғладилар.

Халқнинг Шермуҳаммадбек, Иброҳимбек, Мадаминбек каби қасоскор йигитлари Туркистон тақдири учун ўз жонларини тикдилар.

Шўролар ўз ҳокимиятини янада мустаҳкамлаш учун миллий-озодлик курашчиларига қарши кураш олиб борар экан, маҳаллий халқни уларга қарши отлантириш мақсадида, ўз нопок ниятларини хаспўслаш учун

миллий-озодлик курашчиларини “босмачи”лар деб тарғибот-ташвиқот ишларини авж олдириб юбордилар, уларга “хоин”, “жаллод”, “одамхўр” деган тамғалар босилди.

Халқ-чи? Ўз орасидан ўнлаб ватанпарварларни, қаҳрамонларни тарбиялаб етиштирган халқ Шўроларнинг ҳийлакор найрангларига алданиб қолди ҳам, баъзилари юрт, она тупроқ учун жон бериб курашган бўлса, баъзилар эса тақдирга тан бериб, оломонга айланди ҳам.

Натижада Шўролар истибдоди Туркистон заминида 74 йил ҳукм сурди. Шўролар бу ерда ўзлари хоҳлаганча мамлакатни идора этди. Уларнинг манфур сиёсатини англаб етган кишиларни эса кема-кет қатағон қилиб борди. Шу йўл билан Туркистон халқининг зулми ва жаҳолат чангалида ушлаб турди. Миллий-озодлик ҳаракати яна қайта юксалмаслиги учун ерли халқни турли миллатларга ажратиб, бир неча республикалар ташкил этди ва ўзларининг “бўлиб ташла-ю, ҳукумронлик қил” сиёсатини амалга оширишга муваффақ бўлдилар.

Тўғри, тан олиш керакки, Шўролар даврида Туркистон ўлкасида иқтисодий, ижтимоий, маданий соҳада жуда катта ўзгаришлар рўй берди. Кўплаб завод-фабрикалар, шаҳарлар қад кўтарди, қишлоқларимиз ривожланди, илм-фан соҳасида, халқ маорифи тизимида ажойиб ютуқларга эришдик. Аммо буларнинг барчаси марказнинг ҳиммати, қизил империянинг муруввати эмас, балки миллий давлатимиз, миллий тилимиз, сиёсий ва инсоний ҳуқуқларимиз барбод қилинган шароитда, миллий бойликларимиз ҳисобидан, халқимиз меҳнати орқали амалга оширилганлигини айтиб ўтиш керак.

Мустақиллик халқимизнинг азалий орзуси бўлиб келган. Тарих саҳифаларини варақлар эканмиз, мустақилликка халқимиз жуда кам давр - Темур ва темурийлар давридагина муяссар бўлганлигига гувоҳ бўламиз. Мудом босқинчилик, мудом зўравонлик, халқнинг моддий ва маънавий бойликларини талон-тарож этишлик бу ўлка аҳолисини тинка-мадорини қуритиши билан бирга, халқ орасидан Ватан озодлиги, истиқлоли учун

фидойи инсонларни етишиб чиқишига сабаб бўлди. Курашлар замирида халқ иродаси чархланиб борди. Босқинчилар халқ калби, руҳида миллий-озодлик туйғусини сўнгдиришга неча бор урунса-да, бу кураш табора юксалиб, алангаланиб борди.

Хулоса қилиб айтганда, халқимизнинг мустақиллик, эркинлик ва хуррият ҳақидаги орзуси, бу йўлда собитқадамлик билан давом этган курашининг ғалабаси фақат 1991 йил 31 августдагина амалга ошди. Авлод-аждодларимиз томонидан олиб борилган курашлар бўлмаганда биз ҳеч қачон озодликка эриша олмасдик, мустақил бўлаолмасдик. Халқимизнинг энг асл фарзандлари яратиб кетган таг-зимин бўлмаса, мустақиллик қасрининг тамал тоши қўйилмаганда орзуларимиз рўёбга чиқмас эди. *“Мустақиллик пойдеворида халқимизнинг бошига тушган оғир кунларда қатогонларга учраб, гуноҳсиз қурбон бўлган минглаб забардаст унутилмас фарзандлари тамал тошларини қўйган... Бир сўз билан айтганда, мустақиллик, хуррият халқимизга ниҳоятда қимматга тушган. Хурриятнинг баҳоси доимо авлодлар тақдири, ҳаёти, иймони, виждони билан ўлчанади.*⁴

2. Chor Rossiyasining mintaqa xalqlarini ma'naviy jihatdan qashshoqlashtirishga qaratilgan mustamakachiik siyosati

Туркий миллат буюк миллат эди. Тақдир 2 марта бу миллатнинг толеини юксакларга кўтарди. Биринчи марта V-VII асрларда Буюк Турк хоқонлигининг вужудга келиши билан катта бир минтақада миллий давлат, миллий адабий тил шаклланган бўлса, иккинчи марта деярли 1000 йил давомида бутун минтақада сиёсий ҳукмронлик туркий элат намояндалари

⁴ И.Каримов. “Амир Темур ҳақида сўз” Тошкент. “Ўзбекистон” 1996 йил 24 бет

кўлида бўлганлиги бундан дарак беради. Шу билан бирга 2 марта жиддий огоҳлантириш ҳам берилди. Биринчиси, Хоразмшоҳлар даврида мўғуллар босқини орқали, иккинчи марта Россия империясининг асорати, большевизм катағонлари ва маккор сиёсати кўринишида. Ислом минтақасида туркий сулолалар бир-бири билан жанг олиб бориб, охир-натижада миллатни пароканда қилдилар. Айниқса, Мовароуннаҳрдаги охириги уч хонликнинг ўзаро можаролари аввал Россияга қарамликка, сўнг ягона Ватан - Туркистоннинг узил-кесил парчаланиб кетишига олиб келди. Бугунги воқеликда туркий элатларнинг янги босқичда яқинлашуви ўзбек халқининг барча дунё миллатлари билан дўстона ҳамкорлигига раҳна солмаган ҳолда асос мақсадларимиздан бўлмоғи табиийдир. Араблар ҳам турли давлатлардан ташкил топган. Аммо ўзаро яқинлашувга ҳаракатлари бор. Барча ислом давлатларининг халқаро ташкилотлари ҳам эзгу мақсадларни кўзда тутиб тузилган. Инсоният ўз тарихий тараққиёти давомида эришган ютуқларини кўлдан бермаслиги керак.

XIX-XX асрлар халқимиз тарихида изтиробли давр бўлди. XVII-XVIII асрларда миллий турғунлик, миллий парчаланиш фожиалари элнинг энг жонкуяр фарзандлари дилини қийноқли дард бўлиб куйдирган бўлса, энди бевосита миллий қарамлик маънавий хўрлик келтирди, халқ ҳам маънавий, ҳам иқтисодий камситилди, эзилди, оёқости қилинди.

Элни озод қилишни Феруз ва Фурқатлар маърифатда кўрган бўлса, Муҳаммад Али эшон кабилар халқни бевосита жиҳодга чорладилар. Муқимий тасвиридаги «танобчилар», «московчи бойлар» халқни талашда мустамлакачилар билан «мусобақа» қилишган бўлишса, Бухоро амири жадиждларни катағон қилишда большевикларга ўрнак кўрсатди. XVIII-XIX асрлар ўлкамизда таълим тизими ҳам турғунликка юз тутганлигини инкор этиб бўлмайди. Фитратнинг 1912 йилда Истамбулда нашр этилган «Ҳинд сайёҳининг қиссаси» асари XX аср бошларида ўлкамиз маънавий ҳаётида юзага келган бухроний ҳолатнинг аччиқ манзарасини Бухоро амирлиги мисолида шафқатсиз очиб ташлаган. Шу сабабли бугунги мустақиллик

шарофати билан ўтмишимизни холис ўрганиш имкони яралган экан, ютуқларимиз билан бир қаторда айбларимиз, хатоларимизни ҳам рўйи-рост кўра олайлик.

Бехбудий, Файзулла Хўжаев, Фитрат каби миллат ва Ватан фидойилари жоҳиллик ва ижтимоий адолатсизликни маърифат воситаси билан енга олмагач, аввал Россия мустабидлари, сўнг советлар билан муроса қилишга мажбур бўлдилар ва, охир-оқибатда, нафақат эзгу ниятлари, балки табаррук бошлари ҳам мунофиқлар жодусида қирқилди. XX аср бошларида ярқ этган Миллий уйғониш ҳаракати «коммунистик пролетар утопияси» йўлида мутаассиб ва мунофиқ тузум томонидан аёвсиз маҳв этилди. Туркистон мухторияти ҳарбий куч билан йўқ қилинди. Ягона замин сунъий равишда бир неча алоҳида «республика»ларга бўлиб юборилди. Турор Рискулов каби маҳаллий сиёсий арбобларнинг далил-исботлари на ўлкага махсус юборилган «шовинист-коммунист»лар, на Москвадаги уларнинг доҳийлари томонидан тан олинмади.

Яқин ўтмишда, яъни қарамлик даврида миллий маънавий меросни ўрганишга қандай ёндошилди, деган масалада баъзан баҳс туғилиб қолади. Баъзилар шундай фикрлашади: “Ахир ўша йиллар давомида ҳам ўтмиш мерос озми-кўп ўрганилди-ку! Форобий, Беруний, Абу Али ибн Сино, Алишер Навоий ва бошқа қатор алломаларнинг асарлари рус ва ўзбек тилларида босилиб чиқди, тадқиқ ва тарғиб этилди. Бу улкан ижодий меҳнат бир неча авлод олимларнинг умр мазмунини ташкил этмадими?” Ниҳоятда тўғри. Устозларимиз бу йўлда чинакам фидойилик намуналарини кўрсатишди. Бугунги миллий маънавиятимизни тиклаш йўлидаги уринишлар кўп жиҳатдан ўша заҳматкаш устозлар яратган залворли пойдеворга таяниб турипти. Аммо айрим инсонларнинг миллат маънавияти йўлидаги фидойилиги билан ҳукмрон тузум ва унинг мафкураси кўзлаган асл мақсад, бу соҳада юритган қатъий сиёсати орасида жиддий фарқ бор эканлигини ҳам бугун ўзимизга ойдинлаштириб олишимиз керак. Биз ўтмишни ёппа инкор қилиш йўлидан борсак, яна “большевикча” иш тутган бўламиз. Ётмиш йил

ичида нималар ютдик ва нималарни ютқиздик - унинг сарҳисоби алоҳида. Бу ўринда яхши англаб етишимиз керак бўлган масала шуки, собиқ ҳукмрон тузум ўтмиш меросни ўрганишда ҳам ўз сиёсати, етакчи ғояси, мафкураси илдизларини мустаҳкамлашни ният қилди. Ўзбекнинг асл миллий маънавияти, аждодларимиз яратган бойлик бевосита уларни ҳеч қачон ва мутлақо қизиқтирган эмас.

Большевиклар диктатураси агар олимларимиз учун ўтмиш аждодлар меросини ўрганишга заррача имкон берган бўлса, бунинг эвазига улар олдига улкан шарт ва талаблар ҳам қўйган эдилар. Бир сўз билан “коммунистик партиявийлик” деб аташ мумкин бўлган талабнинг мазмуни шунда эди-ки, ўтмиш меросимизда марксизм ғояларини қувватловчи, бу ғояларнинг кенг халқ оммаси онгига пухта ва мустаҳкам ўрнашувига хизмат қилувчи ҳар қандай нарса топилса, барчасини яққол очиб бериш, тарғиб қилиш, аждодларимиз билдирган фикр ва мулоҳазаларни иложи борича “марксистик руҳда” талқин қилиш, аммо агар нимаики “пролетар диктатураси” ғояларига зид келиш эҳтимоли бўлса рад этиш, инкор қилиш, қора ёрликлар ёпиштириш, зарур ҳолатларда эса кўриб туриб кўрмасликка солиб ўтиб кетиш лозим эди. Меросни ўрганиш ишига марксизм “фалсафа”сини чуқур ва жиддий ўзлаштирган, тоталитар сиёсатга содиқлиги тажрибада исбот этилган, мавжуд тузумга чин дилдан тарафдор кишилар дарға қилиб белгиланар, уларга ҳар бир соҳа тадқиқотчиларининг “диалектик ва тарихий материализм”, “илмий коммунизм” принципларидан заррача ўнг ё сўлга оғишмай бораётганлигини қатъий назорат этиш ва таъминлаш ишониб топширилган эди. Қатағонлар одамларнинг юрагини олиб қўйган, кўплар ҳукмрон “партия” нима деса, “ҳа, шу тўғри экан-да” деб қўя қоладиган бўлиб қолишган эди.

Собиқ тузум даврида аждодларимиз меросини ўрганиш бўйича бажарилган ишларни баҳолашда унутмаслик лозимки, буюк алломаларимизнинг қарашлари уларда асли ҳолидек акс этган эмас, балки бегона қолиплар, ёт андозаларга мослаб сунъий талқин этиб келинган.

Бунинг учун турли усуллардан фойдаланилган. Масалан, оммавий нашрларда уларнинг асарларидаги “коммунистик партиявийлик” қолипига тушмай колган жойлари (кўпинча, энг муҳим қисмлари) қирқиб-кесиб ташланиши шундай “усул”лардан бири эди. Тан олиш керак, собиқ тузум даврида олимларимиз, тадқиқотчиларимиз шахсан қанчалик пок, самимий бўлишмасин, аждодлар меросига холис ёндошув имконига эга бўлган эмаслар. Улар баъзан ўзлари тўғри деб ўйлаган ҳолда, баъзан мажбуриятдан йўқни бор, борни йўқ қилиб кўрсатганлар, аждодларимиз сўзини холис, минтақа маънавиятининг амалий ва назарий такомили мантиқига мувофиқ тарзда эмас, марксистик мафкура талабларига мос йўналишда талқин этганлар. Натижада ўтмиш меросимиз намуналари билан асл қўлёзмалардан, тўлиқ матнлардан эмас, оммавий нашрлар асосида таниш бўлган кўпчилик олий маълумотли мутахассислар ҳам ягона ҳукмрон идеология рухсат берган “ҳақиқатлар”дан ўзга ҳақиқатлар мавжуд эканлигидан деярли беҳабар тарбия топганлар. Бугун зиёлиларимизнинг кўпчилиги маънавий меросни тўғри идрок қилишга қийналаётганликларининг сабабларидан бири ҳам шунда. Демак, ўтган 70 йиллик даврда маънавий меросни ўрганиш бўйича қилинган ишларнинг амалий томонлари - нашрлар, маълумотлар - бугун учун хизмат қилишга яроқли бўлса ҳам, ғоявий-назарий йўналишлар, талқин ва хулосалар, андаза ва тушунчалар - барчаси жиддий ва диққат билан қайта кўриб чиқишни талаб қилади ва бу миллий маънавиятимиз назариясини тўғри, аслига мувофиқ шакллантиришда ўта муҳим муаммолардан биридир.

50-йиллар иккинчи ярми, 60-йиллар бошларида Сталин шахси фош қилиниши муносабати билан яна бироз «тешик-туйнуклар» очилиб, зиё аҳлига озгина бўлса ҳам эркинроқ нафас олиш имкони туғилди. Албатта, «совет социалистик ғоялари» чегарасида, аммо нисбатан ҳалолроқ, самимийроқ сўзловчи иқтидорли ёшлар адабиёт соҳасига кириб келдилар, ўтмиш меросимизни ўрганишга ҳам эътибор кучайди. 40 - 50-йилларда Шарқ факултетини битирган кичик, аммо иқтидорли гуруҳ, эски таълимдан баҳраманд бўлган ва тасодифий сабабларга кўра 30-йиллар қатағон машинаси

чангалидан тирик кутулиб қолган санокли иккинчи қатлам зиё эгаларига таяниб, эътиборга сазовор ишларни имкон доирасида амалга ошира бошладилар. Баъзи раҳбарлик лавозимидаги кишилар, Ҳабиб Муҳамедов каби фидоийлар «совет социалистик мафкураси»га самимий ишонган ҳолда миллат манфаати учун қайғуриб, миллий маънавият унсурларини имкон доирасида ёш авлод онгига етказишга уриндилар, бунинг учун ҳаракат қилаётган ҳақиқий илм эгалари, зиёлиларга фаолият майдонини эркин қўйиб бердилар. «Хамса»нинг тўлиқ матни, «Хазойин ул -маоний», «Бобурнома», «Қутадғу билиг» матнлари шундай шароитда нашр этилди, Алишер Навоий номидаги Адабиёт музейи шундай имконият доирасида ташкил топди. Аммо барибир, тез-тез кўриб кўрмасликка солишга, билиб билмасликка олишга, Навоийни, Жомийни, Улуғбекни, Нодирани яхши дейиш учун тарихий воқеликка хилоф равишда Агторни, Хўжа Аҳрорни, Амир Темурни, Умархонни ёмонотлик қилиб қоралашга мажбур бўлинди. Амирий девонини, «Зафарнома» матнини эълон қилишга журъат этган олимлар дўқ-пўписа эшитдилар. Энг ёмони аждодларимиз мероси асли ҳолича эмас, «кесилган», «қирқилган», ҳоким мафкура руҳига мослаб талқин қилинган ҳолда ёш авлодга етказилди. Шу сабабли асл матнни ўқий олмайдиган, эътибор қилишга вақт топмаган, ўша алломалар яшаб ижод этган маънавий муҳитни тўғри идрок этиш имконига эга бўлмаган авлод кўплаб тарихий ҳақиқатга зид «фикр» ва «хулосалар»ни ҳануз чиппа-чин қабул қилиб, шу асосда мулоҳаза юритмокда, ҳатто бу гумроҳлик заминида илмий тадқиқотлар олиб боришга уринишлар мавжуд.

Қисқаси, инсон эркин бўлиши учун, унинг маънавияти мустақил ва эркин шаклланиши учун биринчи шарт миллат ва мамлакат мустақиллигидир.

Биз бу мустақилликка 1991 йил 1 сентябрдан эришдик.

Ажаб ҳодисаки, мустақиллик ёмон одамни ҳам яхшилик сари ундар экан. Сабаби, инсон боласи табиий шароитда табиийлик сари интилади, табиийлик эса ҳамиша яхшилик, эзгуликдир. Ёмонликни нотабиий шароит пайдо қилади, миллий қарамлик вазияти шундай нотабиий шароитни вужудга

келтирган эди. Шу асосдан келиб чиқиб, биз бугун ҳеч кимни кечаги айблари учун гуноҳкор этмаганимиз маъқул, фақат ниятлар фарқ қилади, турли инсонларнинг имкониятлари бир-биридан ўзгача эканлиги табиий ҳолдир.

Биз яқин ўтмишимиз, аниғи, «совет даври»да юзага келтирилган маънавий меросдан асло воз кечишимиз, унга менсимай қарашимиз мумкин эмас. Ҳамза ва Садриддин Айний, Ҳамид Олимжон ва Ғофур Ғулом, Ойбек ва Абдулла Қаҳҳор адабий мероси ўзбек халқининг маънавият хазинасидан муносиб жой олгандир. Албатта, улар ижодида замонасозлик ҳам, бадиий меёрга етмаган баъзи асарлар ҳам бўлиши мумкин. Аммо уларнинг бадиий салоҳияти, ўзбек халқи ва Ватанга меҳри, халқ маънавий камолоти учун кўшган ҳиссаси беназир эканини фахр билан тан олсак арзийди. «Совет даври» деб аталган 70 йиллик мураккаб тарихий жараён давомида миллий зиёлиларимиз ҳар бири ташқи имкон ва ички салоҳият даражасида халқ кўнглини ўстириб, маънавий оламини бойитиб келдилар, биз буни эътироф этишимиз ва миннатдорчилик билан улар иззатини жойига қўйиб, асарларини янгича нуқтаи-назар билан янгидан кўриб чиқишимиз лозим. Умуман, большевиклар одатини такрорлаб, бу - мутараққий, нариги - мутаассиб ёки реакцион деб тамға босиш инсофдан ҳам эмас, илмга ҳам мувофиқ эмас. Ҳар тўқисда бир айб. Биз фазилатни кўра билайлик.

Мустақиллик маънавияти халқимизнинг неча минг йиллик мустақил маънавий камолот йўлига таянади, миллий маънавиятимиз такомил босқичларини энг умумий сатҳда бир қур кўздан кечириб чиқишни лозим топганлигимизнинг боиси ҳам ана шунда.

Хулоса килиб айтганда, сиёсий қарамлик даврида маънавиятимиз аҳволи ёки Миллий маънавиятимизнинг Янги давр Европа маданияти билан бевосита тўқнашуви - Янги давр миллий маънавиятимиз такомилнинг иккинчи босқичи бўлиб, бу жараён бошланишдан оқ фожеъ бир тарзда - қадим Турон халқарининг Россия империяси томонидан босиб олиниши ва 150 йиллик мустамлака ҳолатида мураккаб бир тарзда кечди. Бу босқичдаги

миллий маънавиятимиз учун энг аҳамиятли ҳодиса Миллий уйғониш ва жаҳидларнинг маданий-маърифий фаолиятидир.

3. Мустақилликдан сўнг маънавиятга эътибор

Мустақиллик туфайли маънавий қадриятларимиз, ўтмиш аجدодларимиз қолдирган мерос, ўзининг бутун мукамаллигида, қайчиланмасдан, “прогрессив-реакцион” аталмиш зўраки қолипларга тикиштирилмасдан тиклана бошлади. Қуръони карим, ҳадиси шарифлар биринчи марта ўзбек тилига таржима қилиниб, нашр этилди, Носириддин Рабғузий, Аҳмад Яссавий, Убайдий, Муҳаммад Раҳимхон Фируз, Бурхониддин Марғинович, Абу Мансур Мотуридий, Бехбудий, Фитрат, Чўлпон ва бошқа “совет даврида” ҳатто номларини эслаш ман қилинган алломаларимизнинг асарлари бирин-кетин нашр этилиб, чанқоқ китобхонлар қўлига етиб кела бошлади. Давлат тили ҳақидаги қонун қабул қилинди. Тасаввуф пирлари - Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Баҳовуддин Нақшбанд юбилейлари миллатимизнинг руҳида покланиш туйғуларини уйғотди. Пойтахтимизнинг қоқ марказида соҳибқирон бобомиз Амир Темурнинг улуғвор мужассамаси ўрнатилиши ўзбек халқининг ҳар бир фарзанди руҳида ҳақли ифтихор ҳисларидан ўчмас ёғду пайдо қилди. XX аср бошларида миллатни маърифат, адолат, ҳуррият сари етаклаган жаҳид алломаларимиз халқ дилидан яна муносиб ўрин ола бошлади. “Босмачи” дея ёппа қораланган миллий озодлик ҳаракати иштирокчилари ўз кадрларига лойиқ баҳоландилар.

Тарих хотираси, халқнинг, жонажон ўлканинг, давлатимиз ҳудудининг ҳолис ва ҳаққоний тарихини тиклаш миллий ўзликни англашни, таъбир жоиз бўлса, миллий ифтихорни тиклаш ва ўстириш жараёнида ғоят муҳим ўрин тутди. Тарих миллатнинг ҳақиқий тарбиячисидир. Буюк аجدодларимизнинг ишлари ва жасоратлари тарихий хотирамизни жонлантириб, янги фуқаролик онгини шакллантирмоғи зарур. Марказий Осиё тарихида сиёсий ақл-идрок билан маънавий жасоратни, диний дунёқараш билап қомусий билимдонликни ўзида мужассам этган буюк арбоблар кўп бўлган. Имом Бухорий, Имом

Термизий, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Аҳмад Яссавий, Ал-Хоразмий, Беруний, Ибн Сино, Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Заҳириддин Бобур ва бошқа кўплаб буюк аждодларимиз миллий маданиятимизни ривожлантиришга улкан ҳисса қўшдилар, халқимизнинг миллий ифтихори бўлиб қолдилар. Уларнинг номлари, жаҳон цивилизацияси тараққиётига қўшган буюк ҳиссалари ҳозирги кунда бутун дунёга маълум.

Бизнинг ўтмиш маданиятимиз бутун инсониятни ўзига ром этиб келаётган марказ бўлиб келаётганлиги тасодифий эмас. Самарқанд, Бухоро, Хива фақат олимлар ва санъат ихлосмандлари учунгина эмас, балки тарих ва тарихий кадриятлар билан қизиқувчи барча кишилар учун зиёратгоҳга айланган. Мустақиллик даврида ўзбек олимларининг куч-ғайратлари билан тарихимизнинг кўпдан-кўп ғоят муҳим саҳифалари, энг аввало, темурийлар даври, XIX аср охири - XX аср бошлари тарихи янгидан кашф этилди.

Маънавиятни мустаҳкамлаш учун меҳнат ва маблағни аяш ўз келажагига болта уриш демакдир. Ватан ва жаҳон маданиятининг, адабиёт ва санъатнинг ютуқлари ҳар бир оилага етиб бориши учун оиланинг моддий таъминланганлигидан қатъи назар қулай шароитлар яратиш талаб этилади. Ижодий ходимларнинг маънавий кучига эркинлик бериш, уларга ҳар томонлама ёрдам кўрсатиш ҳам катта аҳамиятга эгадир.

Миллий туйғу инсон учун табиийдир, чунки у ота-оналардан мерос қилиб олинган ва бола ўз ота-онасига, бутун дунёга айтган биринчи сўзида ифодаланади. Ўз халқига, унинг анъаналарига, тили ва маданиятига муҳаббат ва ҳурматни тарбияламасдан туриб, ҳақиқий инсонни тарбиялаш мумкин эмас. Ватанпарварлик, фуқаролар яқдиллиги — ёш ва мустақил Ўзбекистон давлати барпо этилаётган негиздир. Айни шу нарса жамиятни қайта ўзгартириш йўлидаги қийинчиликларни енгиб ўтишга, ҳамжиҳатлик ва ҳамкорликка эришишда ёрдам беради. Халқимизнинг хотираси ажойиб номларга бой. Бутун жаҳонга машҳур бўлган Беруний, Ал-Хоразмий, Ибн Сино, Имом Бухорий, Ат-Термизий, Аҳмад Яссавий, Улуғбек, Навоий ва бошқа кўпгина алломалар маънавияти кенг ва айни вақтда қисмати оғир бўлган сиймолардир. Буюк

аждодларимизнинг улуғ номлари, халқ хотираси ва унинг тақдири муносиб давом этишга лойиқдир.

1991 йил Алишер Навоий йили деб эълон қилинди ва ўша йил тўқин кузнинг биринчи ойида ўзбек миллий маънавиятининг қуёшига бағишланадиган асосий тантана ва тадбирларни ўтказиш белгиланди. Оллоҳнинг иноятини қаранг-ки, худди ушбу тантаналар бошланиши олдида мамлакатимиз сиёсий мустақилликни қўлга киритди ва сентябрнинг биринчи куни Мустақиллик байрамига айланди.

Бугун биз бобомиз руҳи олдида чуқур таъзим бажо келтирар эканмиз, ундан олдин ва ундан кейин ўтган улуғ зотларнинг руҳлари ҳам шод бўлади, деб умид қиламиз. Ўз тарихи ва аждодларини сийлаган халқнинг келажаги, албатта, порлоқ бўлади. Ишонамизки, Ўзбекистонимиз тез орада дунё ҳамдўстлиги ўртасида ўзига муносиб ўринни эгаллайди, иншоолло. Ана ўшанда ҳам Алишер Навоийнинг қутлуғ номи бизга мададкор бўлади”,- деган эди Юртбошимиз.

Мустақиллик йилларида ўтган улуғ шоир ва адибларимизнинг юбилейларини ўтказиш қутлуғ анъанага айланиб борди. 1993 йили атоқли шоир Ғафур Ғуломнинг 90 йиллиги ва шоҳ-шоир ва улуғ адиб Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг 510 йиллиги тантаналари ўтказилди ва Андижонда “Боғи Бобур” барпо қилинди. 1994 йилда Шўролар замонида фақат ҳукмдор бўлгани туфайли номи қораланган маърифатпарвар шоҳ ва истеъдодли шоир Муҳаммад Раҳимхон Ферузнинг 150 йиллик юбилеи нишонланди. 1997 йили ноябрда Абдулҳамид Чўлпоннинг 100 йиллиги, 1999 йили буюк тасаввуф шоири Паҳлавон Маҳмуднинг 750 йиллиги ва улуғ шоир ва таржимон Огаҳийнинг 190 йиллиги кенг кўламда байрам қилинди. 2003 йили Ғафур Ғуломнинг 100 йиллиги муносабати билан шаҳар марказидаги шином маданият ва истироҳат боғи унинг номига қўйилди ва шу боғда унга улуғвор ҳайкал ўрнатилди. Бугунги кунда биргина Тошкент шаҳрининг ўзида Бобур номида, Мирзо Улуғбек номида, Абдулла Қодирий номида, болалар шоири Зафар Диёр номида боғлар барпо этилган.

Шеърӣ ва насрий асарлар устаси, миллионларнинг сеvimли адиби бўлган Ғафур Ғулом таваллудининг 90 йиллигига бағишланган анжуманда давлатимиз раҳбари сўзга чиқиб, адиб асарларининг тарбиявий аҳамияти, долзарблиги жиҳатидан бугунги кунда ҳам аҳамиятли эканлигини яна бир бор таъкидлаб шундай деган эди: “Президентлар келади-ю кетади, лекин Ғафур Ғуломдек улуғ ижодкорлар, шоирлар, адиблар, уларнинг ижоди боқий қолади. Шу нуқтаи назардан айтмоқчиманки, ҳар бир раҳбар қаерда бўлмасин, қайси даврда бўлмасин, агарки узоқни ўйлайдиган бўлса, чуқур фикр юритадиган бўлса, авваламбор ижодкорларга шароит туғдириб бериши керак...

Юртимизда қадимдан жаҳон илмига салмоқли хисса қўшган, дунёда номи шуҳрат қозонган забардаст алломалар кўп ўтган. Афсуски, қарамлик даврида уларнинг ҳам номлари кўп ташвиқ қилинмас эди. Мустақиллик шарофати билан уларнинг амалга оширган буюк хизматлари ҳам ўзига яраша юксак эътиборини топа бошлади. Шулардан бири бундан 1200 илгари юртимиз номини жаҳонга танитган буюк астроном, математик ва географ Аҳмад ал-Фарғоний бўлиб, 1998 йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти фармони билан алломанинг 1200 йиллик таваллуд санаси катта тантаналар билан нишонланди. Бу байрамда Президент нутқ сўзлаб, қуйидагиларни алоҳида таъкидлади.

Аҳмад ал-Фарғонийга бағишланган тантаналар ўзлимизни, кадр-қимматимизни, миллатимизнинг дунёда тутган ўрнини англаш йўлида яна бир муҳим воситадир. Айниқса, бу сананинг ЮНЕСКО қарори билан халқаро миқёсда кенг нишонланиши Аҳмад ал-Фарғоний илмий меросини ўрганиш борасидаги янги-янги тадқиқотларга асос бўлади, деб ишонаман...”

Президентимиз таъкидлаганидек, биз орзу этган буюк давлатни бунёд қилиш барчамиздан мустаҳкам ирода, иймон-этиқод, миллий ғурур туйғуси, буюк аждодларимиздан мерос қолган маънавий бисотга эга бўлишни талаб қилади. Билакларимизда куч, қалбларимизда келажакка ишонч бўлмоғи шартдир. Бунинг учун ушбу табаррук заминни обод этишга ўз ҳаётини

бағишлаган буюк аждодларимиз номини келажак зафарларга ундовчи бир байроқ янглиғ баланд тутмоғимиз лозим. Ана шундай номи миллатимиз туғига айланган забардаст сиймо улуғ бобокалонимиз Амир Темурдир.

Кўп йиллар мобайнида, ҳаттоки Европа давлатлари самимий эҳтиром билан тан олган бобокалонимизни ёвуз, каллакесар деган “эртакларга” ишонишга мажбур қилиндик. Узоқ йиллар мобайнида мустамлака исканжасида кун кечирган халқимиз ўз ватандошини қадрлаш, унинг тарихий мавқеини муносиб ўринга қўйиш имконидан маҳрум эди.

1993 йил августда Тошкент шаҳрида Амир Темур ва Улуғбек ҳайкаллари очилди. Амир Темур таваллудига бағишлаб ўтказилган анжуманда Президентимиз қуйидагиларни айтиб ўтди: “Бугун — ўзбек халқи тарихида улуғ кун. Ўзбекистон мустақиллигига, муборак истиқлолимизга икки йил тўлди.

Бу сиймо мард, танти, ҳалол ва ғайратли халқимизни бирлаштиришда, жипслаштиришда, иймон-оқибатли бўлишда, қудратли келажакимизни қуришда бизга янги-янги куч-қувват ва шижоат бағишлайди”.⁵

1994 йили улуғ темурийзода, буюк аллома ва ҳукмдор Мирзо Улуғбекнинг 600 йиллиги юртимизда кенг нишонланди. Орадан кўп ўтмай 1996 йилни “Амир Темур йили” деб эълон қилиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони эълон қилинди.

XIV асрда мамлакатимиз шуҳратини жаҳонга таратган бу буюк шахс шарафига Парижда — Европанинг қоқ марказида Амир Темур ҳамда темурийлар даврининг улуғвор маданий ютуқларига асосланган кўрғазма очилди.

Ҳайратланарли жойи шундаки, Францияда XV асрдаёқ Амир Темурга ёдгорлик ўрнатилиб, унга “Европанинг ҳалоскорига” деган чуқур рамзий маъноли сўзлар ёзиб қўйилган. Айти Амир Темур босқинчи тўдаларнинг Европа ичкарасига қилаётган ҳаракатига чек қўйганини, бошқа

⁵ И.Каримов. “Амир Темур ҳақида сўз” Тошкент. “Ўзбекистон” 1996 йил 24- бет

тажовузкорлик юришларини узок муддатга тўхтатиб қўйганлиги бунга сабаб бўлганлиги тарихдан маълум. Бугун биз маърифатли Мовароуннахр руҳи, темурийлар даврида фан ва санъатнинг гуллаб-яшнагани Европада уйғониш жараёнига ҳаётбахш таъсир этганини, умумжаҳон тараққиётига кўмаклашганини англаб фахрланамиз.

Бу Ўзбекистон учун, айниқса, қимматлидир, Ўзбекистонда, маълумки, машъум совет даврида кўплаб маданият ёдгорликлари бузиб юборилган, ер билан яқсон қилинган эди. Шу сабабли биз амалга оширилаётган турли лойиҳаларда, хусусан, Ўзбекистон ҳудудидаги археология экспедицияларида турли мамлакатлар, шу жумладан, Япония ва Франция олимлари ҳамда мутахассисларининг иштирокини жуда қадрлаймиз.

ЮНЕСКОдаги кўргазма ҳаммангиз учун Ўзбекистонга, Амир Темур Ватанига боришга ўзига хос таклифномадир. Ишончим комилки, меъморчилик ёдгорликлари, қадимги қўлёзмалар, Туркистон халқ усталари ясаган буюмлар асрлар оша сизларга улуғворлиги ва бадий шаклларнинг пухталиги билан, фикр ва ижод теранлиги, маънавий софлик билан завқ бағишлайди. Улар ақл-идрокни юксакликка кўтаради ва ҳозирги инсон Ғарбдаги ёки Шарқдаги — қаерда яшамасин, унинг қалбига етиб боради”.

Ўзбекистон Президенти ушбу нутқида ва кейинги маърузаларида ёш авлод тарбиясининг пухта ўйланган ва мукамал тизимини муҳокамага қўйди. Унга кўра бола тарбияси оиладан, энди турмуш қуришни режалаштираётган ёш йигит-қизлар (бўлғуси ота-оналар)ни оилавий ҳаётга ҳозирлашдан бошланиб, онанинг ҳомиладорлик пайти, бола туғилганидан 3 ёшигача оилада тарбияланиши, 3-6 ёшда боғча тарбияси, бошланғич таълим, таянч мактаб, лицей-коллеж ва олий таълимдан то малака ошириш, аспирантура, докторантурагача тўлиқ ўз ичига қамраб олади. Айниқса, илгариги 11 йиллик умумий мажбурий таълим ўрнига 9 йиллик мажбурий таянч мактаб ва 3 йиллик ихтиёрий-мажбурий (ўқиш – мажбурий, касб йўналиши бўйича танлаш - ихтиёрий) коллеж-лицей таълимининг йўлга қўйилиши балоғат ёшига етиб энди мустақил ҳаётга кириб келаётган йигит-

қизларни бугунги кунимиз учун зарур бўлган муайян касб-ҳунарни эгаллаб, келажакка қараб дадил қадам ташлашлари учун реал имконият яратиб берди.

1997 йил 27 август куни қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”га биноан таълим турлари: *мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими, олий таълим, олий ўқув юртидан кейинги таълим, кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш, мактабдан ташқари таълим* шаклида белгиланди. Булардан олий таълим 2 босқичда: *бакалавриат* (4 йил) ва *магистратура* (2 йил) қилиб белгиландики, натижада олий тоифали мутахассисларнинг ҳам ижтимоий-иқтисодий талаблардан келиб чиқадиган даражаланиши вужудга келди.

“Миллий дастурга” кўра “Таълим тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунини амалга жорий қилишнинг 3 босқичи белгиланган бўлиб, уларнинг биринчиси - 1997-2001 йилларга, иккинчиси – 2001-2005 йилларга, учинчи босқич эса 2005 йилдан кейинга режалаштирилган эди.

Бугунги кунга келиб дастурда белгиланган биринчи ва иккинчи босқич талаблари тўлиқ ҳаётга жорий қилинди. Жумладан, 2004-2005 ўқув йилида республикада 898 та ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари (831 та касб-ҳунар коллежи ва 67 та академик лицей) фаолият кўрсатиб, уларда жами 786 минг 295 ўқувчи таълим олди. Шу ўқув йилида 171 минг 854 ўқувчи касб-ҳунар коллежларини битириб ишлаб чиқаришга йўл олди, 7 минг 204 ёш йигит-қизлар академик лицейларни тугатиб, олий ўқув юртига хужжат топширишди.⁶ Эндиги кунда академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари учун барча фанлардан махсус дарсликлар тайёрлаш, ўқитувчи кадрлар малакасини ошириш, янги педагогик ва ахборот технологияларини таълим жараёнига кенг татбиқ қилиш, касб-ҳунар коллежлари битирувчиларини ўз эгаллаган мутахассислигига мувофиқ иш билан таъминлашни яхшилаш ва таълим

⁶ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар(қўлланма). Т.: «Янги аср авлоди», 2001 йил.

билан ишлаб чиқаришни ўзаро мувофиқлаштириш каби долзарб масалаларга борган сари жиддий эътибор қаратилмоқда.

Бугун республикада 18 ёшгача бўлган йигит-қизлар 10 миллиондан ошиқ бўлиб, мамлакат аҳолисининг 40% ини ташкил қилади. Юқорида қисқача айтиб ўтилганидек, мустақиллик йилларида уларни тарбиялаш ва мустақил ҳаётга тайёрлаш бўйича салмоқли ишлар амалга оширилди ва оширилмоқда. “Таълим тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”нинг биринчи ва иккинчи босқичларининг амалга оширилиши билан мамлакатимиз бу соҳада жаҳон стандартларига тенглашиб олганлиги сир эмас. Аммо ҳали олдинда қилинадиган ишлар кўп. Аввало, тан олиб айтиш лозимки, жаҳоннинг энг ривожланган мамлакатларида ҳам мутахассислар эътироф этишича таълим-тарбия тизимининг аҳволи кониқарли эмас. Айниқса, ёш авлоднинг маънавий-ахлоқий тарбиясида муаммолар бир талай. Шундай бир ҳолатда аجدодларимизнинг таълим – тарбия соҳасидаги бой маънавий меросидан унумли фойдаланиб бу йўналишда миллий маънавият ва жаҳон маданияти анъаналари уйғунлигини таъминлаш устида ҳали кўп изланишлар олиб бориш лозим бўлади.

Хулоса

Мустақиллик жаҳон тарихий тараққиётига ўзининг қадимий илм-фани, адабиёти, санъати ва маданияти билан улкан ҳисса қўшган ўзбек халқи ҳаётида, жумҳуриятимизда истиқомат қилаётган барча халқлар, элатлар ва миллатлар тарихий тақдирида рўй берган буюк воқеадир. Бу аслини олганда, қадимий Ўзбекистоннинг янги тарихини-мустамлакачилик азоб-уқубатларидан тоабад қутулиб, озодликка чиқиш, эркин ҳаёт кечиш, ўз тақдирини ўзи ҳал этиш ҳуқуқига эга бўлиш даврини бошлаб берган туб бурилишдир. Мустақилликнинг аҳамияти беқиёс ва уни оддий сўз билан тушунтириб бериш ғоят мушкул.

Мустақиллик халқимизнинг озодлик, ҳуррият, эркинлик шабадасидан тўйиб-тўйиб нафас олиши, ўзининг ҳақиқий инсоний бахти ва истиқболини яратиш имкониятига эга бўлишидир.

Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримовнинг асарларида, нутқларида мустақилликнинг тарихий аҳамияти атрофлича очиқ берилган. «Биз учун мустақиллик-энг аввало, ўз тақдиримизни қўлимизга олиш, ўзлигимизни англаш, миллий қадриятларни, урф-одатларимизни англаш, миллий қадриятларни, урф-одатларимизни тиклаш, ҳаммамиз учун мўътабар шу заминда, ҳар бир хонадонда тинчлик-осойишталикни, барқарорликни сақлашдир. Азиз ватанимизда адолат, инсоф, дину диёнат, меҳру оқибатни қарор топтиришдир.

Биз учун мустақиллик-Аллоҳнинг ўзи эл-юртимизга инъом этган табиий бойликларга эгалик қилиш халқимиз қудрати, салоҳияти, ақлу заковатига таяниб, Ўзбекистонда яшаётган ҳар бир инсон, ҳар бир оила учун муносиб ҳаёт қуриш, келажак авлодлар учун озод ва обод ватан қолдиришдир.

Бизнинг учун истиқлол-миллатимиз, мамлакатимизнинг жаҳонда обрў-эътибори, шон-шавкатини кўтарадиган соғлом авлодни, ҳар жихатдан баркамол ва фидойи ўғил-қизларни тарбиялаш, уларни вояга етказиш ва бахтини кўришдир. Ҳар бир фуқаромиз учун-миллати, ирқи ва диний

эътиқодидан қатъи назар-эркинлик, тенглик, биродарлик, муносиб шароит яратиб беришдир”.⁷

Мустақиллик-республикаимизнинг сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ва маънавий жиҳатдан камол топтирувчи, унинг ўзига хос хусусиятлари, имкониятлари ва шарт-шароитларини ҳисобга олувчи ўз тараққиёт йўлини, миллий истиқлолни, ўзига хос ва мос бўлган мафкурасини яратиш имкониятига эга бўлишидир.

Мустақиллик туфайли Ўзбекистон Республикаси ўз Конституциясини қабул қилди, давлат гербини, миллий байроғини тасдиқлади, ўзининг миллий пулига эга бўлди.

Шундай қилиб, Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллиги- бу халқимиз ва мамлакатимиз ҳаётидаги энг катта тарихий бурилиш, буюк ғалабадир.

⁷ Ж. Туленов, К. Юсупов, З. Ғофуров. «Истиқлол ва тараққиёт мафкураси: мақсад ва йўналишлари». Т.: «Ўзбекистон», 1993. 78-бет.

Адабиётлар рўйхати

1. И.Каримов. “Амир Темур ҳақида сўз” Тошкент, “Ўзбекистон” 1996
2. Каримов И. А. «Жамиятимиз мафқураси халқни халқ, миллатни миллат қилишга хизмат этсин» Т.: «Ўзбекистон», 1998.
3. Каримов И.А. «Миллий истиқлол мафқураси халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир» Т.: «Ўзбекистон», 2000.
4. Каримов И.А. “Юксак маънавият енгилмас куч” – Т.: Маънавият”, 2008 йил.
5. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида, Т.: «Ўзбекистон», 2011 й.
6. Абу Наср Форобий «Фозил одамлар шаҳри» Т.: «Ғафур Ғулом», 1993.
7. Ўзбекистон Республикасининг Таълим тўғрисидаги қонуни -// Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил, 9-сон.
8. “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури” тўғрисида//Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.-Т.: Шарқ, 1997 йил.
9. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар(қўлланма). Т.: «Янги аср авлоди», 2001 йил.
10. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.(дарслик) Т.: «Академия», 2003 йил.
11. Ж.Туленов, К. Юсупов, З. Ғофуров. «Истиқлол ва тараққиёт мафқураси: мақсад ва йўналишлари». Т.: «Ўзбекистон»,1993.
12. М.Сафаров. «Миллат шаъни фидойилари », Тошкент, 1994 й.
13. Х.Зиёев “Тарих-ўтмиш ва келажак кўзгуси”, Тошкент. 1996 й.
14. А.Ғадойбоев, С. Раҳимов. «Олтин ўтда, одам меҳнатда тобланади» (савол-жавоблар).Т.: «Янги аср авлоди», 2003 йил.
15. «Тафаккур» журнали, 2004 й. июнь сони.
16. «Мулоқот» журнали 2010 й. сентябрь сони.